

tovalo njegovemu nazoru, da morajo beseda, misel in dejanje biti skladni. Terjal je dialektično povezanost med besedo in stvarnostjo, njenega izpostavljenega porabnika pa rotli, da imej njegova beseda »naraven glas in izražaj resničnost. Ostro je nadzoroval zlasti besede narod, ljudstvo, svoboda, pravica ter obsojal neodgovorno igro z njimi. Analize so mu namreč pokazale, da se je v njih zgostila vsa nadaljnja usoda slovenskega naroda, njegovega umetništva in kulture.

Za konec pa dvoje radikalnih vprašanj.

Je bil Cankar v svojih opredelitvah jezikovno-narodne problematike nacionalist? Če je obramba materinskega jezika pred imperialističnimi narodi nacionalizem, potem je bil nacionalist! Skratka: Cankar je tudi v jezikovno politični zavzetosti ravnal kot strog humanist in zastopal Jernejevo načelo: »Sodnik, jaz nisem hudoben človek, nikomur ne privoščim zlega, tudi tistim ne, ki so mi po krivem storili. Pravico meni, drugim ne krivice in ne hudega povračila —« (*Hlapec Jernej in njegova pravica*, VIII, poglavje, 1907). Za individualnost slovenščine in Slovenca se je znotraj jezika bojeval kot internacionalist, ki je poklical v »tabor Kralja Matjaža . . . kolikor je narodov zemlja rodila«, poklical poleg »belih obrazov tudi rumene, bronastorjave in čisto črne« (*Kralj Matjaž*, 1916).

In drugič. Ima Cankarjeva analiza in kritika jezika v javni rabi samo tedanjo, torej zgodovinsko vrednost, ali pa presega meje svojega časa in vsebuje elemente česa trajnega? Odgovor je lahko en sam: model jezika, ki ga je razkril in pomagal odstranjevati, je vsakokratni model tistih družbenih sil, ki so na umiku in ne prenesejo uveljavljanja razvojno novih moči. Te sile se oklepajo jezikovnega modela, ki je po formi sicer aktualen, pomensko pa izrabljen, izvotljen, zato pa tudi reakcionaren.

Marja
Boršnik

Tavčar v prvi Cankarjevi ustvarjalni dobi

Pisatelj Ivan Tavčar (rojen 1851) je bil točno četrto stoletja starejši od Cankarja in je imel leta 1893 — ob prvem usodnem spopadu s Cankarjem — za seboj že prvo polovico svoje ustvarjalnosti, to je, točno pet šestletnih obdobji oziroma poltretjo dvanajstletno dobo svojega pisanja. V tem letu 1893 nastopi v njegovem življenju in delu občutna preokretnica, ki upravičuje tudi razpolavljanje njegovega šestdesetletnega ustvarjanja na dvoje (prvo tridesetletje od 1863—93 obsega I. knjiga moje monografije Ivan Tavčar, leposlovnih ustvarjalec, 1973, obravnavanje drugega tridesetletja od 1893—1923 je v delu).

Spomladi tega leta je Tavčar kupil poleg svoje rojstne vasi na Poljanah pri Škofji Loki veleposestvo Visoko in s tem uresničil dolgoletne sanje svoje mladosti. S tem je uspešni ljubljanski odvetnik in vodilni liberalni borec za vnanjo in notranjo osvoboditev Slovencev ob svoji ugledni narodni predstavnici soprogi Franji postal ne le eden naših najosrednejših meščanov, marveč tudi »visoški gospod«, lastnik enega najlepših predelov naše zemlje. Ni pa se še zavedal, kako se s tem lastništvom odpoveduje hrepenenju, ki je predvsem last vseh nevezanih, to je, ustvarjalnih duhov.

Hkrati se je sedemnajstletni Ivan Cankar s težavo prebijal skozi peti razred ljubljanske realke. Učenje mu ni delalo nikakršnih preglavic, tem huje pa ga je grizla gmotna beda. Po poročanju Franceta Dobrovoljca (Mlada pota 1952/3, 67—78) je v nižjih razredih »po priporočilu nekaterih uglednih Vrhničanov« prejemal bedno brezplačno kosilo pri »dijaški mizi« (Ljudski kuhinji), od »tretjega razreda dalje« (1890/1) pa se je njegov gmotni položaj vsaj nekoliko izboljšal, ker je lahko hodil na hrano v Tavčarjevo hišo na Bregu ob Ljubljani. Franja Tavčarjeva je namreč nekatere nadarjene revne dijake prehranjevala s kosilom, »in tudi Cankar ga je bil deležen skoraj do konca svojega šolanja na realki. V Tavčarjevi hiši se je tako udomačil, da si je celo izposojal knjige iz pisateljeve domače knjižnice, a njemu samemu je kot uredniku Slovenskega Naroda¹ prinašal pesmi, včasih s politično, protiklerikalno vsebino. Razmerje med njima pa se je ohladilo v sedmi šoli [1894/5], ko mu je Tavčar odpovedal svojo naklonjenost, ker mu ni vedno v redu vračal izposojenih knjig.« (Prim. tudi od istega avtorja knjižico Ivan Cankar, slovenski pisatelj, 1956, 10 s.)

S to navedbo deloma ne soglašata izjavi dveh sodobnikov, Cankarjevega brata in nekajčasnega sostanovalca Karla Cankarja in takratnega gimnazij-skega tovariša Pavla Perka.

Dne 21. januarja 1893 poroča Ivan materi, kako je gledališki vodja in režiser Ignacij Borštnik zavrnil njegov dramski poskus, češ da je potreben velikega popravila. »In zdaj enkrat jo [igro] mislim oddati. Ta čas, preden dobim denár, prosim dr. Tavčar-ja za podporo . . .«

Boris Merhar pravilno trdi (CID* 1951, I. 533), »da se je že tedaj, torej še pred izidom prve pesmi v LZ, mogel zanašati na Tavčarjevo denarno podporo. Kmalu potem pa se mu je odprl stalen dostop v Tavčarjevo hišo, dobival je pri njem kosilo in tudi knjige si je lahko pri njem izposojal.«

Ni sicer ugotovljivo, kako je Cankar prišel do Tavčarja in če ga je tá morda celo že kdaj prej kaj podpiral, da pa je postal pozoren že pred objavo prvih pesmi, ki jih je potošolec objavil v Zvonu (*Ivan Kacijanar*, novembra 1893; *Ljubezem*, decembra 1893) na ta nadpovprečni talent, je razumljivo: saj je bil kot formalni urednik Ljubljanskega zvona z dejanskim urednikom Antonom Funtkom nedvomno povezan. Da pa Cankar v Tavčarjevo hišo ni bil sprejet pred koncem januarja 1893, ko je materi izpovedal svojo potrebo po denarju, potrjuje tudi Karlov komentar k temu pismu uredniku zbranih spisov Izidorju Cankarju: »To je bilo v času, ko se je Ivanu in meni silno slabo godilo in ravno tako tudi domačim na Vrhniki, pa je upal, da bo s svojo dramo napravil konec svojemu stradanju in veselje svoji materi. Seveda ni bilo od tega nič . . .«

* Cankarjeva Izbrana dela. Sicer izbranih in zbranih del (CZS, CZD), tudi Cankarjevih zbranih pisem (PIC, CZD) ne navajam. Sklicujem se le na izjemne navedbe urednikov.

Tavčar pa ga je odrešil stradanja vsaj z zajetnim opoldanskim kosilom in mu najbrž tudi denarne podpore ni odrekel.

To njegovo gostoljubnost popisuje tedanji očividec, poljanski sorodnik Pavel Perko šele po dolgih desetletjih kot dvainosemdesetletni starec (Nova pot 1970, 239—44) dokaj prepričljivo in plastično. Spomin ga vara samo pri posrednem datiranju. Trdi namreč, da je prišel v stik s Tavčarjevo družino in postal njen reden opoldanski gost tedaj, ko se je »s težavo in revščino pretolkel do tretje gimnazije.« Do tretje gimnazije pa se je Perko prvič »pretolkel« že 1891/2 in bi bilo težko reči, da se je kot repetent 1892/3 do istega razreda spet »pretolkel«. Čeprav Perko letnic ne navaja, bi se dalo iz tega sklepati, da sta Cankar in Anton Breclj kot kasnejša Tavčarjeva gosta v istem šolskem letu prišla v hišo že 1892 in ne 1893, ko se je med Cankarjem in Tavčarjem dejansko moral odigrati kasneje opisani prizor. Perko opisuje sebe sprva kot plahega, redkobesednega dečka, ki ga vse govoričenje Tavčarjeve sestre, kuharice Marijane s sobarico pa tudi vsa radoznalost gospe Franje ni mogla otajati. »Bil sem v veliki zadregi in čutil sem se nekam tujeja . . . Večkrat sem mislil, da bi kar vse pustil in šel nazaj v Ljudsko kuhinjo, kjer je bila jed sicer neprimerno slabša, a ozračje zame bolj sproščeno in prijetno. Pa se je stvar zasukala drugače, kot sem mislil.« Ko naleti nekega dne v kuhinji, kjer je dotlej obedoval, na nova tovariša Cankarja in Breclja, pove gospa, da bodo »poslej vsi trije obedovali v sobici, ki je bila tik kuhinje«. Da jim pri morebitnem čakanju na kosilo ne bo dolgčas, jim je »dala v sobico nekaj knjig . . . med drugim tudi elegantno vezani letnik Ljubljanskega zvona.« Tovariški odnos med temi dijaki se je razvil »v precej tesno prijateljstvo«. S Cankarjem je Perka »vezala predvsem velika ljubezen do knjige«. »Cankar me je navedel na to, da sva drug drugemu posojala denar in si nabavljala knjige iz Reclamove univerzalne (Universal Bibliothek) ter jih posojala drug drugemu.« Slab vpliv se je kazal zlasti pri Perku, ki je pri pouku nazadoval in moral razred ponavljati. Tako Perko. — Ni pa povedal, da je moral ponavljati tudi že prejšnji razred, ko še ni bil deležen Cankarjevega vpliva! Tako je pač prenesel del vzročne teže za šolske neuspehe na Cankarja, čeprav je bil dejansko sam v času, ko se je z njim prvič srečal, že drugič repetent! Očitno ga potemtakem Cankar, še nedavno odličnjak, ni mogel kaj prida pokvariti, in je Perkov pristavek: »In sreča zame je bila, da se je naše omizje še isto leto razšlo«, neumesten. — Ob razlagi, kako je prišlo do razida, pa je avtor prepričljivo stvaren, le žal redkobeseden: »Zmanjkalo je elegantno vezanega letnika Ljubljanskega zvona in nekaj denarja, ki ga je Marijana hranila v svoji omari. Dr. Tavčar je sam vodil preiskavo in Cankar je priznal. Dobil je consilium abeundi, pa tudi mene je zadel consilium abeundi, ne sicer zaradi tatvine, pač pa zaradi neuspeha v šoli . . . Ko sva šla domov tam nekje za Ljublanico, sem dal duška svoji nejevolji, ker je med tisto preiskavo tudi name padel sum. Ošteval sem ga in mu očital hinavščino in nepoštenost. Imenoval sem ga slabiča in strahopetca, ki si upa šele potem s priznanjem na dan, ko se mu je stvar dokazala. Pa čudno: niti z besedico mi ni ugovarjal, ko bi sicer tisti pogumni in bojeviti Cankar moral planiti po meni, ki sem mu — moralno nič boljši, očital zablodo, ki se slučajno meni ni primerila. Videl sem, kako se premaguje, in skoraj želel sem, da bi vzrojil nad menoj. Pa ni! Vendar je najino prijateljstvo tedaj dobilo veliko razpoko. Tudi najina pota so šla potem narazen.«

V Tavčarjevi spominski sobi je bila do okupacije ohranjena Cankarjeva pesem, posvečena Franji Tavčarjevi, ki jo je hranila s posebno skrbjo in zadoščenjem. Spominjam se, kako jo je ob ekskurziji slavističnih slušateljev pod vodstvom profesorja Prijatelja na Visoko vsaj nekaterim materinsko vzradoščena kazala (prim. mojo študijo Prijatelj in Tavčar v pravkar izhajajočem Matičinem zborniku). Pesem je s Tavčarjevim gradivom na Visokem med okupacijo propadla. Zadnji očevidec, ki se je še spominjal, Jože Tavčar, poroča o njej v pismu 31. III. 1959 bratrancu dr. Ivu Tavčarju ml.: »Radi Cankarjeve pesmi, posvečeni mamá, se spominjam le, da je bila napisana v lepi pisavi na finem belem papirju — Zahvaljuje se ji, da ga je rešila pred prepadom, pred katerim da je stal.« — Medvojni oskrbnik Visokega Jože Tavčar kakor tudi oba živeča pisateljeva sinova dr. Ivo ml. in Ante Tavčar so mi ponovno zatrjevali, da je Cankar domači kuharici izmaknil petak (pet goldinarjev), nato ga je Franja poklicala k sebi in ga lepo posvarila. Sin dr. Ivo ml. pa je 3.II. 1966 tudi še povedal, kar mu je bil oče sam zaupal, da si je Cankar iz njegove knjižnice sposojal knjige in jih prodajal naprej. To utegnejo izpričati tudi občutne vrzeli v sicer do danes skrbno ohranjeni Tavčarjevi knjižnici, kjer začudo manjka prav tedanjih osrednjih publikacij kakor ves Slovenski glasnik, ki vemo, da je bil nanj naročen, številnih originalno vezanih Ljubljanskih zvonov in naših reprezentativnih klasikov, ki jih je sistematično zbiral.

V skladu s Tavčarjevim gorenjskim značajem je takšnemu dognanju morala slediti reakcija, ki do neuravnovešenega dijaka ni mogla biti popustljiva. Lahko si predstavljamo, da je v čedalje težjo gmotno mizerijo pogrezajoči se šestošolec zaman ponovno trkal na njegovo usmiljenje. Tako se je v nedatiranem pismu v zimi 1893/4 zatekel po posredovanje k Zvonovemu uredniku Funtku: Precéj ga je stalo truda, preden se je za to odločil. Profesor si težko predstavlja težo njegovih razmer. »Ko bi bil v Parizu, bil bi vzgleden ud tamošnje ‚Bohême‘«. Živega človeka nima, ki bi mu lahko pisal, nazadnje se je odločil za Funtka. Če mu ni všeč, pa naj misli, da pisma ni prejel. »Ali k stvari. / Lepó Vas prosim, recite g. dr. Tavčarju, naj se me *on* usmili, *on*, kot dr. Tavčar. Spomite ga, prosim Vas, na mojo lahko, poletno, raztrgano obleko, na čevlje brez podplatov, na klobuk brez barve, in na Cankarja, ko imá nadúho za večerjo; in potem se morebiti domisli, da me je svoje čase podpiral. / A resno Vam rečem, da je hudó, lačen z zobmi šklepetati, čeravno je to navada pesnikov, posebno slabih. / Toda vse bi mi bilo malo mar — ko bi le bil saj na videz malo bolje oblečen, ker najbolj me peče, da me mora biti med sošolci sram. Vi ne veste, kakó je to žalostno. / Prosite dr. Tavčarja, naj mi, če le kakó mogoče, pomore do kake suknje in čevljev. Moj oče je krojač, brez dela, in takó bi mi lahko précej kaj napravil, ko bi imel blagá.«

Pismo prekipeva od zatajevanega »ponosa vagabunda«. Bolečino poniževanja skuša prekriti z lahkotno ironijo: »Ustmeno Vam nisem mogel sporočiti ničesar, ker bi se rajši pogreznil do srede zemlje, kot Vam to ustmeno povedal. Poleg tega sem ravno zdaj hripav.« (JiS I. 225.)

Nimamo dokazov, da bi mu bil takrat Tavčar kaj hotel pomagati. Tudi o Funtku ne vemo drugega, kakor da je poredko kaj Cankarjevega v Zvonu objavil. Tá pa svojega poniževanja ni ostal dolžan ne prvemu ne drugemu. Funtka je kasneje neusmiljeno zmrcvaril. Tavčarja pa si je presenetljivo hitro privoščil.

Vprašanje je, če je Tavčar Funtku sploh zaupal, kaj se mu je bilo primerilo s Cankarjem. Edini, ki vemo, da mu je kmalu nekaj izpovedal, je bil hišni prijatelj Simon Rutar. Tá pa tega ni mogel obdržati zase. Tako poroča tedanji Zvonov urednik Viktor Bežek že 7. VII. 1895 pesniškemu souredniku Antonu Aškercu na njegovo poizvedbo o »Trošanu«: »Trošan je študent, pohaja sedaj v Lj. sedmo realko in se piše Cankar. Imel ga [je] preje pri sebi na poludanski hrani dr Tavčar, pa ne vem, kako to, kaj je zakrivil, da ga [je] dr Tavčar — zavrgel; Rutar mi je glede tega nekaj povedal, kar je jako žalostno, če je res. To pa moram priznati, da Trošan kot značaj ne dela najboljšega vtiska; bil je namreč parkrat pri meni. Toda v njegovo opravičenje bi rekel, da je morda tega vzrok materijalna beda. Morda bi se dalo z združenimi močmi kaj za Tr. storiti. Morda bo tudi Vaša sodba nekoliko vpliva na dr Tavčarja ter ga omečila.« (Marja Boršnik, Aškerc, 1939, 185.)

Težko si predstavljamo, da bi se bil Tavčar tako hitro omečil, zlasti če je vedel, da povrh postaja še predmet posmeha.

Že 6. X. 1893 je namreč Cankar pod začetnicama svojega imena (»Spisal C. I.«) objavil prvo črtico *Dobrotnik* v Slovincu, kjer se ga pa nihče ni mogel nadejati, najmanj pa Tavčar. Saj je bil še isto pomlad v naprednem dijaškem društvu Zadruga prebiral satirične pesmi *Junaška pesem iz naših dni* (5. V.), in *Framazonska brenkanja* (27. V.), kjer v Aškerčevem in Tavčarjevem duhu persiflira Mahniča, braneč proti Slovenčevemu napadu svobodo misli. Te pesmi so mestoma pubertetno naivne, vsekakor pa so morale biti celo piscu satire 4.000 tu in tam prefrivolne, da bi jih bil pripravljen sprejeti v Slovenski narod. To glasilo Tavčarja in liberalcev ni prineslo niti tiste od treh pesmi *Framazonskih brenkanj*, ki jo avtor pod naslovom *Svobóda* s podnaslovom »Odgovor ‚Slovenčevemu‘ podlistku« poseveča »,nekemu odličnemu lajiku', konkurentu Aškerčevemu«. Čeprav je pesem resnejša od drugih, se ta »lajik« s posvetilom ni dal podkupiti.

Od maja 1893, ko se je Cankar še opajal z bojevito aškerčevsko in tavčarsko kulturnobojno patetiko, do oktobra istega leta, ko se je skrnil v Slovence s svojo prvo prozajično satiro *Dobrotnik*, pa je minilo pet mescev, med katerimi se je primeril omenjeni spopad s Tavčarjem in ga je vrgel v presenetljivo novo bojevitost.

V predsedniku »dobrodelnega društva« gospodu Poprtnjaku ne more biti zasmehovan kdo drug kakor Tavčar, čeprav nastopa »rudeč kot paprika, a okrogel kot vinski sod«. Pred »ogromne, svetle kopice« obilnih odbornikov »leze z veličastnimi koraki na oder« tajnik gospod Škilec, da bi v dolgi govoranci proslavil petletni obstanek tega društva. Prizadeti sestradanci pa ga prekinjajo, da se je prisiljen omejiti na glavno stvar: na proslavo največjih zaslug društvenega predsednika in na predlog, da se društveni sklad porabi za njegov doprnski kip. Slavljeni predsednik, prvi, ki je opozoril na veliko uboštvo v mestu, »začel nabirati mile darove« ter sprožil misel o društvu, se zahvaljuje za čast, opozarjajoč na smoter in veselo napivajoč siromakom. Gospoda si nazdravlja, nepovabljeni siromaki ob plotu pa ugibajo o jutrišnjem obdarovanju prijaznega dobrega gospoda. — Naslednjega dne pa gospoda Poprtnjaka iztrga iz prijetnega polspanca nadležna množica revežev, ki drug za drugim terjajo pričakovano pomoč. Gospod pa jih nadere in prežene in se zlekne spat.

Pot do te prve Cankarjeve družbene satire je razumljiva in jasna. Napisal jo je šestošolec nekako sporedno s pismom Funtku. Osebnost je umetniško posplošil in dokaj uspelo tipiziral našo meščansko dobrodelnost. Seveda to ni več Tavčar, kakršen je bil Tavčar dejansko — srčno dober človek, čigar levica ni vedela, kaj vse razdaja desnica. V satiri postaja posrečen tip slovenskega meščana, ki mu je samovšečnost smoter vsega dobrotništva.

Ta satira na dobrodelna društva utegne imeti dejanske korenine tudi v Slovenskem pisateljskem podpornem društvu, ki po takratnih poročilih v Ljubljanskem zvonu izziva podoben zasmeh. Namesto pogostejših podpor prizadetim pisateljem prireja ob odkrivanju spominskih plošč in spomenikov proslave z govorancami in veselicami! Tavčarju kot enemu od osmih ustanovnih članov tega društva tak stil ni bil tuj, vendar prav on pri tem društvu vsaj takrat ni igral vidnejše vloge.

Tako se je Cankar med temi petimi meseci v letu 1893 kakor čez noč prelevil iz prvega obdobja prve ustvarjalne dobe v drugega. Ni bil več posnemovalec tujih zgledov, izluščil se je kot enkratni družbeni kritik iz tuje lupine. Za primerno sredstvo mu ni služil več verz, marveč proza.

Razen drobnih izjem se je bil vse dotlej, vse prvo triinpolletno obdobje (gl. shemo v SR 1968, med str. 272—3) izpovedoval v verzih. S pretežno ljubezensko idr. tematiko tudi odtlej ni prekinil, kaže pa ta prva faza le nekaj šablonske nacionalne bojevitosti, v medlih družbenih motivih pa ostaja še močno pohlevna. Najpretrsljivejša, izrazno še okorna, a pristno doživeta je pesem *Materi* (7. VII. 1892), ki v tem času že presenetljivo izstopa iz kalupa tujih vzorov.

Že tu je naglašena razklanost med svetom, kateri ga zavoljo uboštva zaničuje, in med razbolenim pesnikom, ki kuje nad njim maščevanje: »V svoje hčere, pesmi svoje, / bodem lil strupeni srd: / naj pogubo vsaka poje, / sreči naj naznanja smrt.« — Srce pa mu ne dovoli tako peti. Spricho materinega trpljenja, njene ljubezni otrpnejo njegove puščice, oneme njegove tožbe.

Manjvrednostni kompleks družbenega zapostavljenca se že v šestnajstletnem fantu sublimira z večvrednostno samozavestjo ustvarjalca, ki lahko odloča z zmagonosnim orožjem — s satiro. Vendar ga prav materina ljubezen razorožuje.

Že leto dni poprej naglašča v pesmi *Máteri* (1891) njuno ljubezen, ki bo v njej večno gorel in jo opeval. Leto dni kasneje pa se mu ob prvem znanem pismu v pesmi *Moji materi* (21. I. 1893) že pridružuje rahla razklanost med njegovo radoživostjo in smrtonosno bolečino spricho krute žalosti, ki mu mater podira v grob.

Komaj mesec dni nato (20. II. 1893) v pesmi *Materino oko* to oko pevcu odpira vso ljubezen, vse nebo. Ko se mu za vselej zapre, pevcu počí srce. Saj za to ljubezen nikjer na svetu ni našel nadomestila. — Na koncu prvega obdobja si pesnik že tako živo predstavlja materino smrt, ki je dejansko sledila šele polčetrto leto nato (23. IX. 1897), da čuti sebe brez njene ljubezni do kraja izničnega. Ta živa predstava ga razkolje v intimni svet hrepenenja po izgubljeni ljubezni in v prezir brezčutnega vnanjega sveta.

V tem polčetrtem prvem obdobju se mu sprva harmonična, v materino tradicionalno krščansko ljubezen trdno verujoča notranjost od leta do leta

postopoma razbija v dvopolnost med edinstvenim samorodnim ustvarjalcem in trpečo materjo, predstavnico tradicionalne krščanske ljubezni. S Tavčarjevim odkritim družbenopolitičnim bojem proti Mahničju, zlasti z vehementnim zagovorom napadenega Aškerca 1890 in z njegovo satiro 4.000, ki je tako močno učinkovala ne le na Cankarja, marveč na protiklerikalno bojevitost vse njegove ustvarjalne generacije (prim. CZS XVI. 39 s.), se proti koncu prvega obdobja na prelomu z drugim razžge tudi njegova satirična bojevitost in se svetovnonazorsko odmakne od materinega trpečega pasivizma. Mahničjevi erotični deliriji (*Junaška pesem naših dni*) in duhovniška sla po ženski (*Pred škofijo*) skrivajo pod satirično frivolno skorjo bolečo samoizpoved pubertetnika, ki se trga iz katoliško okostenele moralke. Iztrga pa se iz nje šele v naslednjem obdobju, ko stvarno uporniško zgrabi naše meščanstvo za vrat. Tudi njega žeja po življenju, po sreči, kakršno si takrat še predstavlja ne le v erotiki, marveč tudi v meščanskem obdobju in radosti, vendar te druge sorte srečo, kakor smo videli v pesmi iz 1892, smrtno sovraži že v prvem obdobju, ker mu je, gmotno zatrtemu, nedosegljiva.

Razklanost na srečni, to je, bogati vnanji svet in sebe — zapostavljena, ki jo avtor stopnjuje v raznih dvopolnih pesniških enačicah vse do vrhunca *V bogatih kočijah se vozijo* (1902), pa se v tej drugi Cankarjevi ustvarjalni dobi tako rezko uveljavi prav zaradi dvojnosti te razklanosti. Iz te revolucionarne pesmi ne kriči le družbena, marveč tudi svetovnonazorska razklanost, ki bi jo lahko imenovali aktivni upor proti materini trpni krščanski tradiciji. Ta polarnost se v Cankarjevem delu medsebojno tre, podlega in prevladuje prav do konca njegove ustvarjalnosti. Na ravni omenjene pesmi izbruhne v sarkastičen protest proti božji pravičnosti: tatove, prešestvovalce, ubijalce nagrajaš z bogastvom, častmi, veličastvom — mene, siromaka, pa puščaš vsega trudnega, lačnega, bolnega, čeprav nisem boljši od njih. »Prešestval sem in kradel sem / in ubijal...// Plačilo sèm, saldiraj račun pošteni!«

Cankarjeva etična rahločutnost mu ni dala, da kdaj koli preboli svoj »greh«, svojo mladostno krajo, ker jo je vsehkozi tudi v kasnejših variantah opravičeval samo s svojo družbeno zapostavljenostjo. Problema se ni dovolj lotil od znotraj, da bi bil preveril kvaliteto čistega dobrotništva in si priznal tudi krivdo ob prevari takšnega dobrotništva. Tavčarjevi dobrotljivosti namreč vsaj v tistem času njunega osebnega spopada nima vzroka očitati nikakršnih samoljubnih preračunljivih nagibov, kvečjemu začetek preraščanja v meščansko omejenost. Tá pa je rastla z zavestjo o pošteno pridobljenem naraščajočem imetju, ki si ga je pridobil z delavnostjo lastnih rok in pameti. Cankar pa je že v drugem obdobju genialno zaslutil Tavčarjevo ranljivost. Tá pa ni bila ne v srcu ne v poštenosti, marveč v brezizhodnosti meščanskega liberalizma, ki se je zanj poganjal z vse hujšo strastjo. Ko je mlado generacijo s svojim protiklerikalnim bojem z Aškercem vred osvobodil tradicionalnih predsodkov in ji omogočil pot v sproščeni moderni svet, se sam v antiklerikalni zagnanosti ni mogel več ustaviti, marveč se je prepustil pogubljanju od nje. Generacija »sedemdesetletnikov« z Govékarjem na čelu se je nad takšno »napredno« politiko brez globlje radikalne orientacije starejših kmalu razočarala in je ostala sredi devetdesetih let brez političnega kompasa, kolikor ni pričela simpatizirati s socialno demokracijo.

»Okrog leta 1895. je bil med nami splošen gnus, ki ni bil samo literaren«, poroča Cankar bratrancu Izidorju (Obiski, 1920, 10 s.). »Hodili smo na shode, gledali svet ter bili silno vznemirjeni. Vedeli smo, da z verzi ne bo nihče prenovil naroda. . . . Takrat je bil Govekar v svoji slavi in je uganjal tisto zlagano naturalistično reč, ki je jaz nisem nikoli maral, ker sem v naturalistih čisto pravično čutil nerodno tapecirane romantike V politiki smo instinktivno čutili, da ni vse skupaj nič.«

Govekar pa je znal, zlasti po Cankarjevem prvem prihodu na Dunaj (oktobra 1896), spretno združiti vse »novostrujarske« moči svoje dunajske generacije v skupno bojno fronto proti našim starejšim književnikom. Sprva je bil ta kulturnoliterarni boj naperjen zlasti proti Tavčarju in Kersniku. Potem ko sta bila izpodrinjena iz Ljubljanskega zvona, ki sta ga sama formalno zastopala, sta se ogorčena umaknila v defenzivo. Zlasti Tavčar se jim je zdel po novodobnih »radikalnih« pojmih preromantičen. Zvonov novi urednik Bežek ga je brez pomisleka z lahkoto žrtvoval »novostrujarjem«, da se Tavčar v tem liberalnem glasilu, ki bi bil o njem lahko odločal sam, deset let ni več oglasil. Značilnost o tem molku omenja Cankar bratu Karlu v Ljubljano že kmalu po svojem prihodu na Dunaj (23. XI. 1896): »Tudi Tavčar mu [Bežku] je ponudil neko dramo 'Iz Amerike', katera naj bi bila na uvodnem mestu. A iz tega ne bo zdaj nič.« Iz tega bi se dalo sklepati, da je temu, takrat že mogočnemu liberalnemu oblastniku »novostrujarska« diktatura v Zvonu iztrgala pero iz rok. Pa le ni čisto tako. Ne da bi bil Bežek lahko kaj slutil o takšnem Cankarjevem pisanju, razlaga menda v isti zvezi nekaj mescev prej (10. V. 1896) »novostrujarskemu« somišljeniku Franu Vidicu Tavčarjev molk nekoliko drugače: »Tavčar je nekaj obljubil, a mož ima preobilo posla. — Težko verjetno, a nemogoče ni, da bi se bil Zvonov urednik na danes žal izgubljeni Tavčarjev protest nad novo Zvonovo politiko (gl. Aškerc, 1939, 191) tako taktično opravičil, da bi bil s tem lahko izzval od prizadetega užaljenca miroljuben odgovor. Tavčar je bil pretrdega kova, da bi bil mogel prek tolikšnih žalitev in krivic, kolikršne mu je ta boj takrat domala dan za dnevom prizadeval. Ponos pa mu ni dopuščal, da bi sam javno kakor koli reagiral. Le tu pa tam si je dovolil kakšno prišpičeno opazko.

Tako ni mogel prek osmrtnice Kersniku, ne da bi tjakaj v anonimnem uvodniku Slovenskega naroda 29. VII. 1897 ne vpletel tudi naslednjih besed: »Zadnja leta mu je znana prenapetost, koja se le prerada šopiri po mladeniških literarnih krogih dunajskih, ki se brez dvojbe odlikujejo z mnogimi talenti, pri tem pa tudi z obilo domišljavostjo — izbila pero iz roke, in kakor razljučen Ahil stal je v ozadju ter prepuščal novi struji, da je rojila in brenčala po njivi našega pripovednega slovstva.«

S tem je zadel v sršenovo gnezdo. Navidez je najhuje razkačil Govekarja. Ker pa je imel tá kot Narodov, to je, Tavčarjev uslužbenec že pol leta vezane roke, je koj naganjal svojo vojsko, naj temu samohotcu nemudoma odgovori. Kakor da bi bil slutil, da se Tavčarjev žolč najbolj razliva po Cankarju, je temu še isti dan pisal na Vrhniko: »Danes je izšel v 'Narodu' članek — pisal ga je naš Bog! — ki je naperjen zlasti proti Tebi in meni. Ker jaz ne morem in ne smem odgovarjati, Te prosim: odgovori Ti v 'Edinosti'! Ti starokopitneži se jeze, ker so že v temi, dasi še žive! Posveti

jim pošteno! Vzemi pa v roko vse te nadute neznalice!!! Stori to sam, ker znaš najboljšel!» (CZD 1970, XXVI. 382).

V javnosti so odgovorili trije (gl. tam), zasebno pa Govékarju najbolj ogorčeno v nedatiranem pismu Fran Goestl: »Da list Slov. Narod v nekrologu Kersniku lažnjivo in zlobno napada ‚novostrujarje‘, isti list, ki si je očeta teh novostrujarjev pridobil zase, da izkorišča njegov talent, ter se tako skuša še dalj ohraniti pred pretečim prepadom; isti list, čega feljton živi od teh novostrujarjev. / Sedaj sem izprevidel, da naš polit. in lit. paša hoče biti edinoveljavni mogotec. / Ker so ljudje začeli upoštevati tudi Tebe, se ta mogotec, dasi kot realist naši struji najbližji, nankrat postavlja proti nas z vsemi sredstvi. In tudi v politiki mu je kultus lastne osebe vse — rad bi imel ves narod, v to mu naj služi Slovenec in Nemec. / Upam, da se je Tvoje prvotno češčenje njega, njega tudi precej ohladilo.«

Goestl se razburja, da je postal Tavčar Govékarju, odkar se je ta udingal v njegovem glasilu, ne le njegov gospod, marveč očitno tudi njegov malik (v pismu Govékarju 1. II. 1897; novostrujarsko korespondenco hrani v glavnem NUK). Podobno kakor Goestl v teh pismih bi utegnil presojsati tudi Cankar. Govékarjevo »novostrujarsko« srboritost pa je hromila Tavčarjeva bližina morda prav s tem, ker ni povzročala nikakršnega nasilja. Tako se je poprejšnji vodja uporniške mladine zblíževal tudi s predstojnikovim meščanskim liberalizmom in odmikal socialistični levičarski smeri. V tem pogledu sta se s Cankarjem, ki mu je prav prelom s Tavčarjem ostril kritični pogled na liberalizem, vse bolj razhajala. S študijem modernih tokov se je Cankar v prvem semestru na Dunaju (1896) tudi stilno poglobil v dekadenco, ki je Govékarja kakor tudi Tavčarja odbijala. Kljub temu je pod Govékarjevim kulturnim uredništvom za večino svojih žgočih prispevkov v Slovenskem narodu našel zatočišče. Objavljal pa jih je tu kakor v Slovencu psevdonimno najbrž iz ozirov na Tavčarja. Po zadnjem skupnem novostrujarskem nastopu v jugoslovanski reviji Mladost (v prvi polovici 1898) pa se je ta stilno vse bolj neenotna skupina razšla. Dekadenca kot »na znotraj obrnjeni naturalizem« jo je sprva umetno še lepila skupaj, saj je podirala znotraj, kar je naturalizem podiral na zunaj. S prodorom »moderne romantike« pa nastopi od srede 1898 naprej nova doba, ki s Cankarjem na čelu v novi povezavi mlajše polovice »sedemdesetletnikov« uveljavi novo idejno in novo umetnostno vizijo. (Prim. Marja Boršnik, Cankar z novostrujarskim klubom pri Mladosti, SR 1869, št. 1.)

Nova skupina umetniško ustvarjalne četverice Cankar — Kette — Župančič — Murn ni prodrla v znamenju pesimistično destruktivne dekadence, marveč povsem svojevrstne konstruktivne tipično slovenske moderne romantike. Ker ni imela svojega glasila in se je to zgodilo brez skupnega umetnostnega manifesta, je uveljavil njen prodor šele Cankar z *Epilogom* k svojim *Vinjetam* 1899, pripravljenim že v prejšnjem letu. Dejansko pa se je prav Cankar kljub tej programski napovedi simbolizma z največjo težavo trgal iz dekadence.

Dekadenca nastopa z razsulom stare vere pred obogatitvijo z novo, skušajoč nadomestiti notranjo razrvanost z novimi artističnimi sredstvi.

Poseben problem predstavlja v tem pogledu prva znana Cankarjeva drama *Romantične duše*, spisana od 29. VII.—2. IX. 1897, ki pa jo je za-

ložnik Schwentner objavil šele štiri leta po Cankarjevi smrti (1922). Iz uredniških opomb k Zbranim spisom in Zbranim delom je razviden komentar k tej objavi, urednik Izbranih del Boris Merhar, ki to delo sicer komentira, vendar kot začetniško manj kvalitetno v svojem izboru opušča, pa ga po moji vednosti edini neposredno povezuje s Tavčarjem. Domneva namreč, da se Govékarjevemu pozivu po ostrem odgovoru na Tavčarjev napad v Kersnikovi osmrtnici Cankar morda zato ni odzval, »ker je tedaj že pisal [prav: snoval] Romantične duše, kjer je v glavnem junaku dr. Mlakarju že tako na svoj način obračunal tudi z dr. Tavčarjem« (TID I. 533).

Morda je to naključje, morda pa Cankarjeva izredno hitra reakcija, da že kar ob izidu Tavčarjevega članka in Govékarjevega poziva k odgovoru še isti dan (29. VII.) pričinja svoj protinapad.

Problem je v tem, kako Cankar prikriva in kako razkrinkava v odvetniku, poslancu itd. dr. Mlakarju Tavčarja kot model. Vsebinsko in značaje v tej drami je spretno analiziral Dušan Moravec (Meščani v slovenski drami, 1960, 212—20) in jih v tej kratki študiji še ne kaže podrobneje pretresati. Le to je treba naglasiti, da je moralna, zlasti seksualno razdrapana osebnost glavnega junaka samo referativno, ne pa s plastičnim dogajanjem prikazana; saj avtor zanjo nima zadovoljive realne osnove.

»Kako majhne smo se čutili poleg tebe!« pravi advokatu Mlakarju njegov bivši koncipient dr. Strnén. »Kdor je bil najbolj ponižan, obožaval te je najglasneje.« — Z najbolj ponižanim misli Cankar nase, ko je še kot sproletarizirani otrok z vrhniškega Klanca občudoval na telovo 1882 na narodni manifestaciji pri Sv. Trojici Tavčarjev govorniški nastop (Petre, Rod in mladost Ivana Cankarja, 1947, 107 s.) »Zdaj smo šele povedali, da smo«, se spominja Cankar-Martin Kačur svojih otroških let; »odslej pa je treba pripovedovati, kaj smo. Prej je bilo delo na zunaj; in mislim, da je bilo laže; zdaj pa je prišel čas, ko je treba delati tostran mej. Prej sovražniki od zunaj — ves narod proti njim; in svetnik je bil, kdor je govoril na taboru. Jaz sam sem bil dvanajstleten (prav: šestleten) otrok, pri Sveti Trojici, in sem slišal Tavčarja — tresel sem se in sem jokal.« (Martin Kačur, 1906/7, II. poglavje).

Tako zna Cankar v svoji tretji ustvarjalni dobi (1904—1911) že pravičnejše ločiti pomen Tavčarjeve plodne politike v poprejšnji dobi od tiste, ki se izjalovlja od devetdesetih let naprej.

Mlakar pa ne nastopa v Cankarjevem prvem, predustvarjalnem sedemletju, ko je tá kot šestleten deček še lahko oboževal svetniško Tavčarjevo poslanstvo, niti ne nastopa še v drugem, že kolikortoliko ustvarjalnem Cankarjevem sedemletju, ko vemo, da je že risal in se zavedal svoje pesniške krvi (Dobrovoljc); njegov nastop v drami lahko datiramo pred »shodom zaupnih mož« 1894, ko se je na splošno razočaranje naše mladine, zlasti dunajske visokošolske Vesne s Tavčarjevo soudeležbo tako klavrno rodila slovenska liberalna stranka. To pa je bilo prav na sredini Cankarjevega tretjega oziroma prvega leposlovno-ustvarjalnega sedemletja, v času, ko se je čutil tako ponižanega in zapuščenega in tako na koncu kakor pregnani bajtar in kmet, ki družno doživita v gozdu svoj konec (*V gozdu*, I. VII. 1893).

Ker Mlakarja že uvodoma predstavi v starosti blizu štiridesetih let, to leto 1891 pač soglaša z uvodno oznako njegove vnanjosti, ki v precejšnji meri ustreza Tavčarjevi fotografiji iz prejšnjega leta (prim. sliko Tavčar-

odvetnik leta 1890, Tavčar I. 373 in oris 374). Čeprav je Cankarjev Mlakar v konveksnem zrcalu spačena karikatura, so nekatere skupne poteze z modelom vendarle ostale neizbrisne. Drama pravzaprav ni drugega kakor študija te osebnosti, katere značaj v dialogu soglasno odkriva krog bolj ali manj hlinjenih političnih ali zasebnih privržencev. Ker se tudi sam označuje za podlega, mu v nizu nelepah lastnosti ne preostane skoraj niti ena svetla poteza. Takšno negativno vlogo pa pripisuje avtor samo vodilni politični osebnosti v svoji prvi ustvarjalni dobi, ki se zaključuje prav z istim letom, kakor je drama napisana. In najgloblji komentator notar Vrančič ga označuje kot enega tistih, »ki živé o nepravem času, — ki delajo samó napóto drugim navadnim smrtnikom in mučijo vrh tega sami sebe.« Šele ob primerjanju z duševno revščino teh povprečnežev pa je mogoče dognati, da je Mlakar vendarle močna, simpatična osebnost, ki jih visoko presega ne le z odkritim priznanjem svojih umazanih lastnosti in dejanj, marveč tudi z nenehno voljo, da bi se jih otresel. Umazano nizkotna je doba, ki ga stiska v preživele mrtve nacionalne fraze in cinične prevare. Njegova notranjost je ustvarjena za plemeniti svet hrepenenja po čisti lepoti, kakršno doživlja v ljubezni do bolne zasanjane sirote Pavle. Odpoved vnanjemu svetu političnih funkcij in časti, povezanih z nemoralnim razkošjem, pa mu onemogoča Pavla sama s svojim pobegom z drugim, z razočarano vrnitvijo in s smrtjo.

Kolikor gre Cankarjev grenki zasmeh in skrajno negativna kritična presoja tedanjega solipsističnega razvrednotenja nekdanjih nacionalnoliberalnih idealov na Tavčarjev rovaš, toliko ga dopolnjuje Cankar z lastnim hrepenenjem, ki ni le privzeto iz dunajske moderne, marveč organsko raste iz Cankarjeve mladosti same, čim bolj se tá čuti ponižana z dejansko oskrbnjenostjo. Z nadrobnimi detajli bi lahko dokazali, da raste prav od sredine prve ustvarjalne dobe, prav od drugega obdobja naprej, ko ni in ni mogel premagati studa nad lastnim dejanjem.

V junaka Mlakarja potemtakem ni zajet samo Tavčar, marveč protivoljno tudi Cankar sam.

Tudi tu je Vrančič, ki komentira Mlakarja kot romantično dušo, kot so »vsi tisti, ki stojé najglobokeje v blatu, a gledajo v nebo in sanjajo o lilijah«. *Romantične duše* združujejo obe tipični plasti, bolje, oba protipola Cankarjeve razklane nature, ki je bil tu o njih že govor: satirično-politično in lirično-intimno. Bojno aktivno in pasivno. V nobenem, ne prejšnjem ne kasnejšem Cankarjevem delu, ni ta oscilacija med obema poloma sicer čez mero primitivno, a tem nazorneje prikazana. Prav s tem pa je sebi in Tavčarju sorodnega junaka Mlakarja zadel v jedro. Cankarjeva genialnost je v tem delu zadela prav tisto, česar z razumom in izkustvom v tem času ni mogel dognati: veliko Tavčarjevo preokretnico po tajnem sporazumu z Nemci, ki ga je v kranjskem deželnem zboru za celo dolgo desetletje priklenila na malo uspešne politične boje in mu zadušila skoraj vso poetično rast. Ta rast je pač nakazana v junakovem romantičnem hrepenenju po bolni junakinji Pavli, ki pred njim izhira in umre. Tako se satira na političnega nerazsodnega in bednega veljaka tragično konča z neprisluzeno politično zmago, ki ga, oropanega sanj in hrepenenja, prikuje na brezupno vsakdanje življenje.

Kljub številnim naivnostim in tehničnim spodrsrljajem ter hoteni vnanji kamuflaži za čudo uspela notranja slika tedanje Tavčarjeve usode. Usoda navideznega mogočnika brez vere v politične cilje, z brezsmiselnim omaho-

vanjem, tavanjem in izigravanjem volilcev za prazen nič. Seveda to ni več Tavčar, je pa to njegova dokazljiva tragična karikatura.

Naša literarna zgodovina (Merhar, CZD IX, Moravec, CZD III) je že naglasila pomembno izhodišče tega znanega prvenca za nadaljnje Cankarjevo čelo, zlasti za drami *Za narodov blagor* in *Lepo Vido*. Mozaična zlepljenost tega zarodka res omogoča odlepljanje in poglobljanje v dve poluti tega razklanega jedra in ne le Grozdovo poreklo, tudi poreklo Lepe Vide je namah opazno. Le da najdemo za hrepenenje Pavle Zarnikove in dr. Mlakarja prav tako zarodke že v Cankarjevi poprejšnji poeziji, kakor jih najdemo za Mlakarjevo politično delovanje že v poprejšnji prozi s satiro o *Dobro:niku* na čelu. Saj ima tudi pesem *Bolnik* (1908), kasneje predelana kot simbolizacija hrepenenja v *Lepi Vidi*, izhodišče motiva že v *Romanci o cvetici* (1895), prvi novalisovski »modri cvetki«, ki jo srečamo pri Cankarju. Takšno hrepenenje, zlasti v predsmrtni viziji umirajočega, pa srečamo tudi že pri Tavčarju, najprepričljiveje podano v Leksi in v nagrobnih vijolicah (Ivan Slavelj, Tavčar I. 226 s., 235).

Tako ni mogoče vztrajati pri poprejšnjih trditvah, da bi bil Cankarjev modernizem le posledica novih dunajskih tokov, ker korenini doma, v lastni mladosti in naši ter kvečjemu še nemški romantiki. Samo prvo fazo moderne, predfazo »moderne romantike« — dekadenco je Cankar lahko poglobil z novimi dunajskimi zgledi, to pa predvsem stilno. Ker pa je bilo že naglašeno, da dekadenca pomeni destrukcijo, s takšnimi elementi, ki so obilno zastopani, čeprav še ne stilno, tudi v *Romantičnih dušah*, Cankar ni mogel postati predstavnik nove dobe. Zato zaključujejo *Romantične duše* z nadvse pomembnim, čeprav še primitivnim rušenjem stare liberalistične vere v ideale enakosti, svobode in bratstva le Cankarjevo prvo ustvarjalno dobo brez vsakršne vere v nove vrednote, ki z njimi nastopi v tesno povezani četverici naših največjih »modernistov« šele naslednje leto 1898.

Podatek o hitrem nastanku te drame je treba dopolniti tudi z že znano ugotovitvijo, da jo je avtor snoval že od 1896, ko je živel v najhujši gmotni stiski in je zlasti za materino bolezen v naslednjem letu potreboval denar. Zato je bil prisiljen založniku Bambergu prodati svojo prvo zbirko pesmi in s honorarjem poravnati materin pogreb. Dne 22. IX. 1897 mu pošilja založnik drugo polovico honorarja s pripombo, da ostane 20 goldinarjev rezerviranih za dr. Tavčarja in jih bo hkrati omenjenemu izplačal. Pismu (PIC I. 314) je dodana pobotnica Tavčarjeve pisarne na to vsoto, ki jo je njen šef ob tej priložnosti izterjal. Potemtakem se je bil omečil in Cankarju ob hudi stiski dal denar, vendar le kot posojilo na prihodnje honorarje. V času, ko je pisal to črno satiro na Tavčarja, je bil potemtakem z njim spet v osebnih stikih, in nista še pretekla dva tedna po njenem zaključku, ko z Vrhnike poroča bratu Karlu v Ljubljano: »V četrtek moram biti dol, pri dr. Tavčarju namreč« (13. IX. 1897). Iz tega bi se dalo sklepati, da je strogega mecena ponovno zaprosil za gmotno pomoč. Ko namreč Bežek ponudene *Romantične duše* za Ljubljanski zvon kot nezrele odklanja, hkrati dobrovoljno pripominja: »Iz srca rad bi Vam seveda privoščil, da bi Vam g. dr. Tavčar naklonil kako nagrado za začetek prih. semestra na Dunaju« (5. X. 1897). Do te podpore pa verjetno ni prišlo, ker je Tavčar utegnil poprej zvedeti za vsebino novega napada nase. Odklonjeno dramo je namreč Cankar poslal za uprizoritev na gledališko intendanco Dramatičnega društva, ki mu je že dolga leta predsedoval Tavčar. O njej mu je prav gotovo poročal takratni

intendant, Tavčarjev juridični tovariš dr. Tekavčič, če se ni že poprej potrudil tudi ocenjevalec Govékar, ki že kot dramatični konkurent Cankarju ni bil naklonjen. Najbrž mu je ob tej priložnosti Tavčar zaupal tudi o Cankarjevem ravnanju z njegovo knjižnico, kar mi je prav Govékar že pred okupacijo kot prvi vedel povedati. Sicer pa tega, prav tako kakor tudi Tavčar, ob najhujših kasnejših Cankarjevih napadih v javnosti ni izkoristil. Ko je bila odklonjena tudi uprizoritev, je Cankar dramo prepustil založniku Schwentnerju. Tudi tá je z objavo odlašal, dokler je ni Cankar sam 1906 za vselej prepovedal: »L. 1897 sem napisal dramo . . ., ki nima slabe ideje, pa je zelo nerodno delana; . . . Tiskati pa je ne bom pustil nikoli.« (Fr. Kobalu 8. XII. 1906.)

Koliko je Tavčar sam zavrl uprizoritev te drame, ki je bila 11. in 18. IX. 1897 v Slovenskem narodu že napovedana, se dá doslej samo ugibati. Kriv ali nekriv je doživel bridko maščevanje. Ne le v naslednji dobi s Cankarjeve strani, marveč tudi kasneje proti Cankarjevi volji.

Saj je hudo bolni Tavčar še tik pred smrtjo lahko spremljal ne le natis, marveč tudi uprizoritev *Romantičnih duš* in opazoval v spremljajočih kritikah svoj spačeni obraz, ki ga je opozarjal na težko krivdo nekdanje dobrotljivosti.

Cankarjevo pojmovanje kritike in problem (de)subjektivizacije

Marija
Mitrović

V Cankarjevem premišljevanju o fenomenu kritike je precej nedoslednosti, nejasnosti, toda vendarle gre za posebno strukturo v okviru njegovega snovanja, strukturo, ki ima svoj tok, premene in lastne zakonitosti.

Že tako rekoč od samega začetka svoje ustvarjalnosti je Cankar pojmoval kritiko kot umetnikovo sredstvo v njegovem boju za prvenstvo v družbi. Pozneje, ko je svoja

pojmovanja kritike precej poglobil, se je vseskozi vračal na omenjeno, »družbeno« vlogo kritike. Lahko samo domnevamo, ali bi se in koliko bi se bolj razvila in bolj eksplicirala stališča, ki kritiko pojmujejo kot estetično aktiv-